

Розвиток творчого мислення учнів

Автор: Мазуровська Олена Вячеславівна

Департемент освіти Вінницької міської ради

Міський методичний кабінет

Загальноосвітня школа I – III ступенів № 26 Вінницької міської ради

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

Номінація : соціально-психологічна робота

Мазуровська Олена Вячеславівна

практичний психолог

“спеціаліст вищої категорії”

тел. 097 44 00 975

м. Вінниця - 2016

Автор — упорядник : **Мазуровська Олена Вячеславівна**, практичний психолог закладу

“Загальноосвітня школа I — III ступенів № 26 Вінницької міської ради”

Мазуровська О. В. Розвиток творчого мислення учнів. Методичний посібник / О. В. Мазуровська. - Вінниця : ММК, 2016. 38 с.

Рецензенти :

Климчук Н. В., заступник директора з навчально-виховної роботи закладу “Загальноосвітня школа I — III ступенів № 26 ВМР”

Воловодівська Ж. О., керівник центру практичної психології і соціальної роботи міського методичного кабінету Департаменту освіти Вінницької міської ради

Рекомендовано методичною радою закладу

“Загальноосвітня школа I — III ступенів № 26 ВМР”

(Протокол № 3 від 28.12.2015р.)

У запропонованому посібнику розкриваються теоретичні положення проблеми розвитку творчого мислення дітей, подані вправи для розвитку творчого мислення, уяви дітей із врахуванням вікових можливостей.

Для практичних психологів, класних керівників.

Зміст

Вступ	4
I. Розвиток творчого мислення як психолого-педагогічна проблема	
1.1 Особливості творчого мислення.....	8
1.2 Етапи розвитку творчого мислення	13
1.3 Шляхи розвитку творчого мислення.....	18

II. Розвиток творчого мислення дітей у практичній діяльності психолога**2.1 Вправи на розвиток творчого мислення для учнів 3 – 4 класів.....25****2.2 Вправи на розвиток творчого мислення для учнів 5 – 6 класів .....34****2.3 Вправи на розвиток творчого мислення для учнів 7 – 9 класів .....45****Висновки.....55****Список рекомендованої літератури.....56****Вступ**

Поняття «творчість» є категорією цілого ряду наук: філософії, психології, педагогіки та ін. Філософський словник дає таке визначення творчості: "Творчість - процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності" . Звідси виходить, що лише завдяки творчій діяльності людей можливий розвиток науки, техніки, мистецтва, освіти, державності і всього іншого. Саме завдяки творчості можливий будь-який прогрес. Саме творчі люди створюють нове, неповторне у всіх сферах людської діяльності.

Майбутнє України будуть вирішувати фахівці, які зможуть швидко адаптуватися в сучасних умовах розвитку суспільства, творчо підходити до вирішення складних професійних ситуацій та виявляти вміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачати новизну в прийнятті рішень. Адже саме зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити . Це вміння залежить від інтелектуальних здібностей, творчих умінь та навиків особистості, яка повинна не тільки мати високий коефіцієнт розумового розвитку, але й вміти реалізувати свій творчий потенціал. Отже, провідними стають комунікативні навички, соціальна адаптованість, особистісні компетентності, що можуть бути гарантом успіху в особистому та професійному

житті.

На жаль, сучасна школа ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань. Доволі часто навчання зводиться в основному лише до запам'ятовування і відтворення прийомів, дій, типових способів розв'язування завдань. Одноманітне, шаблонне повторення однакових дій знижує потяг до навчання. Діти позбавляються радості відкриття і поступово втрачають здатність до творчості. Творчі здібності без спеціального стимулювання розвиваються повільно або майже не розвиваються.

Сьогодні в умовах величезних змін у соціальному, економічному та політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері освіти та виховання, мета якої – формувати конкурентно здатну, творчу особистість, яка спроможна до самовизначення, до самореалізації та самовдосконалення.

Проголосивши людину найвищою цінністю, наша держава стала на шлях втілення гуманістичних ідей у педагогічну теорію і практику. Тому навчання в сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності й творчості. Розвиток творчих здібностей має бути невід'ємною умовою змісту всіх навчальних предметів школи, органічно доповнювати навчальний процес, щоб забезпечити єдність знань, умінь і навичок учнів та їхніх творчих можливостей.

Розвиток творчих можливостей включає і розвиток мислення – вміння узагальнювати, перетворювати знання в гнучкі системи, творчо аналізувати ситуацію. Мислити творчо – це вміти використовувати знання в нестандартних ситуаціях.

Психологія творчого мислення є недостатньо вивченою та дослідженою проблемою, незважаючи на те, що здійснено значну кількість теоретичних та експериментальних досліджень як у загальній психології, так і в спеціальних її галузях, розроблено оригінальні методики експериментальних досліджень творчого мислення. Зараз проходить перегляд теоретичних позицій відносно природи творчості, критеріїв діагностики творчих здібностей у цілому, ведуться пошуки джерел креативності, умов, які сприяють розвитку творчого потенціалу.

Багато енергії вклали в розробку педагогічних проблем, пов'язаних із творчим розвитком особистості, видатні дослідники Л.С. Виготський, Б.М. Теплов, К. Роджерс, П. Едвардс.

Дослідження особливостей розвитку творчої активності молодшого школяра здійснювалися в працях Л.С. Виготського, Б.М. Теплова, С.Л. Рубінштейна, Н.С. Лейтеса, педагогів Ш.А. Амонашвілі, Г.І. Щукіної, В.Н. Дружиніна, В.Д. Шадрикова, І.Ф. Харламова та інших.

Проблему становлення творчої особистості в процесі навчальної діяльності досліджують І.Волощук, Н.Волошина, І.Головко, А.Дусавицький, Б.Ільюк, В.Костюк, І.Матюша, Л.Момот, К.Нор, Л.Шелестова, Л.Божович, Л.Венгер, В.Давидов, Д.Ельконін, Н.Менчинська.

Проблемі розвитку творчого мислення були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, зокрема Л.С.Виготського, П.П.Блонського, Н.О.Менчинської, Г.О.Люблінської, М.М.Шардакова, Л.В.Занкова, В.В.Давидова, Г.С.Костюка і ін.

Суттєвих результатів було досягнуто у фундаментальних дослідженнях проявів і розвитку дитячого творчого мислення стосовно розвитку і формування логічних структур інтелекту (А.Валлон, Ж.Піаже, Л.В.Занков).

Значного розвитку досягнула система дослідження творчого мислення як становлення і формування творчих розумових дій та операцій, які забезпечують можливості розв'язання творчих розумових завдань (П.Я.Гальперін, Н.Ф.Тализіна).

Дослідження процесів творчого мислення, як розв'язання творчих проблем, виконані в системі гештальт-психології (М.Вертгеймер, К.Дункер та ін.), а також у вітчизняній психології (В.А.Брушлинський, Я.А.Пономарьов, К.А. Славська, О.А.Тихомиров та ін.), дозволили виявити психологічну структуру творчих проблем, також етапи і деякі психологічні закономірності пошуку та досягнення розв'язання.

Дослідниками вивчалися різні аспекти проблеми творчого мислення, а саме : природа, компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми його розвитку. Проте більшість з цих питань все ще є дискусійними, що свідчить про важливість, складність, багатогранність досліджуваної проблеми.

Розвиток творчого мислення як психолого-педагогічна проблема

1.1 Особливості творчого мислення

Якщо розглядати мислення з точки зору новизни та оригінальності вирішуваних завдань, то можна виділити мислення *творче (продуктивне)* і *репродуктивне*. Творче мислення базується на основі дивергентного мислення.

Існують два принципово відмінних типи мислительних операцій: *конвергенція* і *дивергенція*. Конвергентне мислення реалізується тоді, коли необхідно знайти з множини умов лише одне правильне рішення; дивергентне мислення – це тип мислення, яке відбувається в різних напрямках, припускає варіації шляхів розв'язання проблеми. Дивергентне мислення іде в різноманітних напрямках, припускає варіювання шляхів рішення проблеми, призводить до несподіваних висновків і результатів. Дивергентне мислення передбачає творчий підхід в розв'язанні проблем, є основою творчого мислення.

Творче мислення – це застосування нетрадиційного способу мислення, незвичайного бачення проблеми, виходу думки за межі звичного способу міркувань. Основна особливість творчого мислення – це вміння аналізувати будь-які проблеми, встановлювати системні зв'язки, виявляти протиріччя, знаходити для них рішення, прогнозувати можливі варіанти розвитку. Творче мислення – це вид мислення, пов'язаний зі створенням або відкриттям чогось нового. Головною мислительною операцією, яка застосовується у ході творчого мислення, є операція порівняння.

Творче мислення пов'язане з домінуванням у ньому *чотирьох особливостей*:

1. *Оригінальність*, нетривіальність, незвичність висловлюваних ідей, яскраво виражене прагнення до інтелектуальної новизни. Творча людина майже завжди і скрізь прагне знайти своє власне, відмінне від інших рішення.
2. *Семантична гнучкість*, тобто здатність бачити об'єкт під новим кутом зору, виявити його нове використання, розширювати функціональне застосування на практиці.
3. *Образна адаптивна гнучкість*, тобто здатність змінити сприйняття об'єкта таким чином, щоб бачити його нові, приховані від спостереження сторони.
4. *Семантична спонтанна гнучкість*, тобто здатність продукувати різноманітні ідеї у невизначеній ситуації, зокрема в такій, яка не містить орієнтирів для цих ідей.

Основні властивості творчого мислення:

- *пластичність* – творчі люди пропонують безліч рішень у тих випадках, коли звичайна людина може знайти лише одне або два рішення;
- *рухливість* – для творчого мислення не становить праці перейти від одного аспекту

- проблеми до іншого, не обмежуючись однією єдиною точкою зору;
- *оригінальність* - творче мислення породжує несподівані, небанальні, незвичні рішення.

Прояви творчого мислення залежать від багатьох *внутрішніх умов*:

- рівень емоційного збудження та мотивації;
- рівень знань, які має учень;
- почуття успіху.

Етапи творчого мислення :

1. Висунення гіпотези
2. Творчість
3. Логічне пророблення ідеї

Або

1. Підготовка ідеї
2. Дозрівання ідеї
3. Осяяння
4. Перевірка ідеї

Основні *рис*и, характерні для творчих особистостей, це свідомість, відповідальність, наполегливість, почуття обов'язку, високий контроль над поведінкою і емоціями, рішучість, підприємливість, схильність до ризику, соціальна сміливість. Дітям з творчим мисленням притаманні високий енергетичний рівень, мала тривалість сну, підвищена пізнавальна активність, інтелектуальна ініціатива (схильність ставити перед собою нові складні завдання).

Серйозною *перешкодою* на шляху до творчого мислення можуть виступати не тільки недостатньо розвинуті здібності, але й:

1. Схильність до конформізму, що виражається в прагненні бути схожим на інших людей, не відрізнятися від них у своїх судженнях і вчинках.
2. Боязнь виявитися "білою вороною" серед людей, здатися дурним або смішним у своїх судженнях.
3. Боязнь здатися занадто екстравагантним, навіть агресивним у своєму неприйнятті й критиці думок інших людей.
4. Боязнь відплати з боку іншої людини, чия позиція критикується.
5. Завищена оцінка своїх власних ідей.
6. Високорозвинена тривожність.
7. Надмірно виражена тенденція критичного мислення.

Перші дві тенденції можуть виникнути в дитини в ранньому віці, якщо її спроби самостійного мислення, судження творчого характеру не знаходять підтримки в оточуючих

дорослих людей, викликають у них сміх або засудження, супроводжувані покаранням чи нав'язуванням дитині з боку дорослого як єдино "правильних" найбільш поширених, загальноприйнятих думок.

Отже, перешкоджають прояву творчого мислення низький інтелект, нейротизм і тривожність.

Творча спрямованість природжено властива всім, але втрачається більшістю під впливом середовища. У прояві креативності, а точніше - дивергентного мислення, яке є основою креативності, роль генетичного фактора невелика.

До середини 20 століття психологія пов'язувала творчі здібності з розумовим розвитком. Дослідження Е.Торренса і Дж.Гілфорда виявили *залежність між рівнями інтелекту і креативності*. Було встановлено, що чим вищий інтелект, тим більша й мовірність того, що в особи будуть високі показники креативності. При IQ вище 120 кореляція між творчою та інтелектуальною діяльністю зникає, оскільки творче мислення має свої відмінні риси і не тотожне інтелекту. У середині минулого століття були опубліковані дані про відсутність кореляції між показниками інтелекту та креативності. Творчі здібності нерідко проявляються при зовнішній інтелектуальній "загальмованості", або відзначається наявність хороших інтелектуальних здібностей без розвиненого творчого початку. Дослідження багатьох психологів показали відсутність прямої залежності творчих здібностей від інтелекту і суми знань, тобто кореляції між коефіцієнтом інтелекту і здатністю створювати нове - креативністю - не було.

Виділяють *три основні підходи* до проблеми творчих та інтелектуальних здібностей:

1. Як таких творчих здібностей немає. Головну роль у детермінації творчого мислення відіграють мотивації, цінності, особистісні риси. Інтелектуальні здібності виступають як необхідні, але не достатні умови творчої активності особистості.
  2. Високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень розвитку творчих здібностей і навпаки. Творчого процесу, як специфічної форми психологічної активності, немає.
  3. Творча здатність - креативність - є незалежним від інтелекту фактором
- Крім того, було доведено, що творче мислення у мистецтві та науці має спільні ознаки, що дозволяє перенести творчі здібності з одного матеріалу на інший.

1.2 Етапи розвитку творчого мислення

У своєму розвитку творче мислення проходить наступні **етапи**:

1. наочно - дійове мислення;
2. причинне мислення;
3. евристичне мислення.

На кожному з них необхідно формувати певні вміння, за допомогою яких розвивається творчий інтелект особистості. При цьому педагог повинен правильно підібрати проблемну ситуацію на певному етапі розвитку продуктивного мислення.

Наочно-дійове мислення

Добрими стимулами для фантазії є незакінчені малюнки, невизначені образи типу чорнильних плям, опис незвичайних, нових якостей предметів.

Проте фантазія дитини на першому етапі розвитку творчого мислення ще дуже обмежена. Дитина мислить занадто реалістично і не може відірватися від звичних образів, способів використання речей, найбільш вірогідних ланцюжків подій.

Виділяються наступні *вміння*, які необхідно сформувати на цьому етапі розвитку творчого, продуктивного мислення дітей:

- відтворювати зовнішній вигляд і властивості предмета з пам'яті;
- вгадувати предмет за словесним описом властивостей, ознак;
- відтворювати зовнішній вигляд предмета на підставі якоїсь його частини;
- впізнавати в невизначених графічних формах (чорнильні плями тощо) різні знайомі предмети;
- комбінувати та сполучати в одному предметі властивості й ознаки предметів та об'єктів;

- знаходити у двох і більше об'єктах загальні та відмінні ознаки;
- впізнавати об'єкт за описом можливих дій з ним;
- переносити дії, що можна застосовувати до одного предмета, на інший;
- складати сюжетне оповідання про який-небудь об'єкт;
- використовувати мірку, порівнюючи предмети за величиною, вагою;
- розташовувати предмети у порядку зменшення або зростання якої-небудь властивості та робити звідси висновки;
- знаходити дії, протилежні за значенням (збільшувати-зменшувати,

розрізати-поєднувати).

Отже, одним із найважливіших напрямів розвитку творчості на етапі наочно-дійового мислення є вихід за рамки звичних розумових стереотипів. Цю якість творчого мислення називають оригінальністю, і вона залежить від уміння подумки зв'язувати далекі образи предметів, що в реальному житті зв'язуватися не можуть.

Причинне мислення

У 8-9-річному віці діти, читаючи або спостерігаючи за різноманітними явищами життя, починають формулювати пошукові питання, на які намагаються самотужки знайти відповідь. В 11-12 років практично всі діти спрямовують свою дослідницьку активність формулюванням пошукових питань. Це відбувається тому, що школярі намагаються зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки та закони появи різних подій.

Дослідницька активність дітей на етапі причинного мислення характеризується двома якостями: зростають самостійність розумової діяльності та критичність мислення .

Завдяки самостійності дитина навчається керувати своїм мисленням: ставити дослідницькі цілі, висувати гіпотези причинно-наслідкових залежностей, розглядати відомі їй факти з позицій висунутих гіпотез. Ці здібності, без сумніву, є основними передумовами творчості на етапі причинного мислення.

Щодо критичності мислення, то вона проявляється в тому, що діти починають оцінювати свою діяльність і діяльність інших людей з точки зору законів і правил природи та суспільства. Завдяки усвідомленню дітьми правил і законів, їхня творчість стає більш свідомою, логічною, правдоподібною. З іншого боку, критичність іноді заважає творчості, позаяк на етапі висунення гіпотези деякі факти здаються дурницями, нереальними і відкидаються зовсім. Подібні самообмеження звужують можливості появи нових оригінальних ідей.

Дуже важливо, щоб на етапі причинного мислення в дітей сформувались такі *вміння* :

- передбачати наслідки взаємодії об'єктів і явищ;
- встановлювати логіку причинно-наслідкових відносин;
- вміти формулювати правила та закони функціонування природних і соціальних явищ;
- розуміти та застосовувати засоби образного порівняння (аналогії);
- використовувати методи керування мисленням (формулювати дослідницькі питання, мозковий штурм, комбінаційний аналіз тощо).

Тут необхідно розвинути в дітей мовленнєві вміння. Невміння висловити свою думку, бідний словниковий запас, негнучкість у використанні синонімів тощо, може суттєво загальмувати процес розвитку творчого інтелекту школяра .

Евристичне мислення

Діти дорослішають і стикаються з великою кількістю ситуацій, коли неможливо відокремити одну причину події. Більшість соціальних і природних явищ викликана значною кількістю різноманітних факторів. Прогнози розвитку цих явищ мають вірогідний характер, що свідчить про їх приблизну точність та достовірність. Типовими прикладами ситуацій із вірогідними прогнозами можуть служити прогнози погоди, закінчення шахової партії, виробничого або побутового конфлікту тощо.

У всіх цих випадках причинне мислення виявляється недостатнім. Тут виникає необхідність у попередній оцінці ситуації і виборі серед безлічі варіантів і великої кількості факторів таких, що мають суттєвий вплив на розвиток подій. При цьому вибір спирається на низку критеріїв, правил, які дозволяють звузити "зону пошуку", зробити його якомога скороченим, вибіркоким. Мислення, яке спирається на критерії вибіркового пошуку, завдяки чому з'являється можливість розв'язувати складні, невизначені, проблемні ситуації, називають евристичним .

Евристичне мислення формується орієнтовно до 12-14 років. Вивчення мислення дітей та підлітків показує, що в порівнянні з молодшими школярами, підлітки по-іншому досліджують проблемну ситуацію. У період між 9 і 11 роками дослідницька активність дуже висока. Діти задають дуже багато різноманітних пошукових запитань відносно найрізноманітніших аспектів ситуації. Підлітки одразу ж концентрують свою увагу на одній або декількох гіпотезах. Це заощаджує час, дозволяє більш поглиблено попрацювати над проблемними аспектами, хоча можливе "тупцювання на місці" через неефективність ідеї.

Але за творчого підходу до проблеми, крім відомих, загальноприйнятих евристик, можна виробити для себе правила, що відповідають конкретній ситуації.

Особливо важливо це в нестандартних завданнях, що не мають аналогів розв'язання, і в проблемних ситуаціях з "розмитими кордонами". У таких завданнях саму проблему не завжди чітко визначено, тому вона потребує остаточного формулювання.

Отже, від того, хто розв'язує проблему, вимагається правильно побудувати проблемну ситуацію: визначити проблему, критерії оптимального розв'язання, відокремити головне від другорядного, вишикувати предмети та об'єкти за мірою важливості.

Найбільша психологічна небезпека за евристичного мислення — це занадто поспішне приймання варіанту розв'язання, що здається оптимальним. Подолати цю небезпеку можна, якщо спробувати знайти декілька варіантів розв'язання і порівняти їх для вибору найкращого .

На цьому етапі основне місце займають проблемні ситуації високої міри

невизначеності. Для їх розв'язання формуються такі *вміння*:

- будувати проблемні ситуації;
- визначати альтернативні гіпотези розв'язання проблемних ситуацій;
- гнучко переходити від аналізу одної гіпотези до іншої;
- уміти розв'язувати протиріччя;
- порівнювати ефективність різних стратегій розв'язування проблемних ситуацій.

Для добору завдань на різних етапах розвитку мислення необхідно керуватися такими двома принципами: принципом дисоціації та принципом відкритості завдань.

Щодо *принципу дисоціації*, то він означає, що кожне розумове вміння можна розкласти на окремі здібності. Ці здібності пов'язані або з характером матеріалу, що розвиває (графічні, мовленнєвий, предметний, математичний), або з внутрішньою логікою формулювання розумового уміння.

Якщо говорити про *принцип відкритості* завдань, то він означає, що більшість вправ передбачають не один, а декілька варіантів розв'язання .

Відкриті завдання максимально наближені до життєвих і виробничих проблемних ситуацій, що існують у повсякденному житті. У цих ситуаціях дуже важливо вміти висувати якомога більше альтернативних стратегій розв'язання, а потім, оцінивши їх згідно з критеріями трудовитрат, вартості, активності, вибрати одну або декілька кращих.

Тому бажано заохочувати дитину до висунення якомога більшої кількості способів розв'язання, а потім разом з нею оцінювати їхню якість.

1.3 Шляхи розвитку творчого мислення

Ряд психологів стверджують, що творче мислення в школярів на перших етапах навчання ще зовсім не сформоване. Так, М.М. Волокітіна вважає, що у цьому віці дітям не властиве творче мислення. Це пояснюється тим, що вони не можуть прийти до широких узагальнень. Дедуктивний спосіб узагальнення їм не доступний. Учні початкових класів здатні тільки на основі ряду фактів прийти до розуміння загального положення, тобто в умовисновках можуть приходити від часткового до загального індуктивним шляхом.

Проте інші вчені дотримуються зовсім протилежної думки, згідно якої творче мислення дитини починає розвиватися з того моменту, коли вона вперше запитала: "Чому...?", тобто з того часу, коли дитина перший раз задумалась над якоюсь, хоча й не значною, дріб'язковою, проблемою. Адже, якщо розвивається будь-який тип мислення (наочно - дійове, образне та ін.), то формується і творчий інтелект. Хоча спочатку воно є дещо примітивним, проте ще в дошкільному віці закладаються основи для подальшого розвитку творчого інтелекту особистості.

Задача педагога - побачити індивідуальну креативність учня і прагнути розвивати її. Оригінальність і самостійність мислення, політ фантазії і ідей, (риси креативно мислення) можуть скластися тільки в тому випадку, коли у дитини є можливість тренуватися на задачах "відносного типу", які припускають повну самостійність у виборі засобу рішення і дають можливість пропонувати будь-які рішення проблем.

Особливості творчого розвитку школярів залежить від багатьох факторів: вікових і психологічних особливостей дитини, особливостей її особистості, багатства життєвого досвіду, вміння зосереджуватися на завданні, планувати свою роботу, від характеру взаємин з учителем і однокласниками. Якщо існують ці фактори, то дитина найповніше включається у творчу діяльність, оскільки "кожна дитина в потенціалі - творець".

У творчому розвитку, на думку психологів (Н.С.Лейтес, А.В.Петровський, С.К.Шандрук і ін.), велике значення мають риси характеру особистості та особливості темпераменту, що виражаються в активності, емоційності, особливостях моторики, імпульсивності; готовності до інтелектуального ризику, цілеспрямованості, працездатності, самостійності, оригінальності, активності та ін.

Однією з основних умов розвитку творчої особистості школяра науковці вважають взаємодію між зовнішніми і внутрішніми чинниками, між генетичною зумовленістю творчої обдарованості й умовами, які пропонує навколишнє середовище. Якщо високий творчий потенціал має відповідні умови, він піднімається на ще вищий рівень; у разі менших можливостей розбудити творчість можна завдяки використанню відповідних

навчально-виховних засобів і методів. Творчий розвиток школярів в процесі навчально-виховної діяльності повинен здійснюватися через ряд рекомендацій і підходів:

- визнання безумовної цінності особистості;
- створення середовища і системи взаємин, які стимулювали б найрізноманітнішу творчу діяльність дитини;
- свобода дитини у виборі діяльності, чергування справ, тривалості занять однією справою, у виборі способів творчої діяльності тощо;
- ненав'язлива, розумна, доброзичлива допомога дорослих;
- розвиток творчих якостей особистості (емоційність, розвиток уяви, фантазії, творчого складу мислення, естетичного смаку.)

Методи і засоби стимулювання творчої активності та запобігання негативного впливу критичності:

- засіб образного порівняння (аналогії), коли який-небудь складний процес або явище порівнюється з простішим і зрозумілим. Цей засіб використовується під час складання загадок, прислів'їв, приказок;
- метод мозкового штурму. Це метод колективного розв'язання проблеми. Автор „мозкового штурму” А. Осборн запропонував: поділити цей процес (процес розв'язання) на такі етапи: висунення гіпотез, їх оцінка, аналіз. Пошук ідей ведеться за умов, коли критика заборонена і кожна ідея, навіть жартівлива і безглузда, винагороджується. Завдяки мозковому штурму все частіше виникають нові й оригінальні шляхи розв'язання проблемних ситуацій;
- метод комбінаційного аналізу. В його основі лежить матриця сполучень двох рядів фактів (ознак об'єктів або самих об'єктів).

Для розвитку творчого мислення школярів у процесі навчання пропонуються такі *типи нестандартних завдань*:

- складання і розв'язування задач на матеріалі довідки та народних знань ;
- розгляд вправ на розвиток уміння висловлювати здогадки, припущення, доводити справедливість певних тверджень;
- збагачення навчального матеріалу завданнями комбінаторного типу та задачами з логічним навантаженням;
- виконання інтегрованих завдань — комплексів;
- використання цікавинок на уроках (завдання для інтелектуального самовдосконалення, головоломки, задачі - казки, задачі - вірші, ігрові вправи, тематичні загадки, задачі - веселики тощо).

Інші шляхи розвитку творчого мислення :

1. Використання методики проблемного навчання

Проблемне навчання - це такий тип навчання, зміст якого представлений системою проблемних задач різного рівня складності; у процесі розвитку таких задач учні в їх спільній діяльності з вчителем та й під його керівництвом оволодівають новими знаннями та способом дій, а завдяки цьому проходить формування творчих здібностей продуктивного мислення, уяви, пізнавальної мотивації, інтелектуальних емоцій. Його основою є учбова проблемна задача.

2. Використання проблемних запитань

3. Застосування таких форм і методів роботи: «мозкова атака», метод фокальних об'єктів, метод руйнування

4. Заміна сюжету, евристичні наведення

Під час використання матеріалу потрібно зважати на такі рекомендації:

- на уроці додаткові вправи слід комбінувати з програмовими (стандартними) так, щоб попереднє завдання готувало учнів до виконання наступного і ця робота ґрунтувалась на використанні життєвого досвіду дитини;
- особливу увагу необхідно приділити розкриттю сюжету нестандартної вправи, домагатися, щоб діти усвідомили кінцеву мету завдання;
- до моделювання корисно звертатися тільки тоді, коли без цього учні не можуть уявити зміст задачі;
- не обов'язково, щоб учень розв'язав нестандартну задачу самостійно, важливо створювати такі ситуації, щоб він подумав над задачею, спробував її розв'язати;
- під час самостійного розв'язування творчих вправ не варто обмежувати дітей у виборі способів їх розв'язування;
- бажано максимально заохочувати пошуки різних способів розв'язання задач, знаходити серед них найраціональніший;
- не слід підказувати хід розв'язування, значно важливіше правильно спрямувати думку учня, головне - не кінцевий результат, а сам процес розв'язування;
- під час розв'язуванні творчих вправ має всебічно реалізуватися принцип диференційованого підходу.

Видами диференційованої допомоги учням під час виконання творчих (нестандартних) завдань є:

- додаткова конкретизація творчої вправи;
- наведення аналогічного завдання, виконаного раніше;
- вказівка на зразок способу дії;
- пояснення ходу виконання подібного завдання;
- виконання вчителем певної частини нестандартного завдання;
- доповнення до завдання у вигляді малюнка, схеми;
- попереднє розв'язування найпростіших допоміжних творчих вправ;
- елементи допомоги з теоретичними довідками;
- пам'ятка;
- допомога із застосуванням вибору рішення;
- попередження учнів про типові помилки, неправильні підходи тощо.

Посилення творчого мислення сприяють *методи латерального мислення* (Е. де Боно). Латеральне мислення - це метод нестандартного підходу до розв'язання задач, який передбачає використання провокацій, дає вихід з рутинної лінії мислення, дозволяє піти від обмежуючих стереотипів і перебудувати звичні уявлення, створити нові моделі. Дослідники встановили, що спалахи осяяння передують певний характер активності правої півкулі мозку, і припустили, що мислити креативно можна, навчившись "відключати" ліву півкулю.

Дослідження школярів показали, що з віком творча активність має тенденцію до

зниження. Часто і у дорослому житті люди стримують свою творчу уяву, у них зникає бажання експериментувати й досліджувати. Це зовсім не означає, що дорослим не вистачає здібностей, просто вони мало використовують свій творчий потенціал. Чим доросліша людина, тим більше знижується рівень її творчих здібностей.

Джордана Айана пропонує 10 стратегій, спрямованих на творче вирішення завдань, пов'язаних із сім'єю, навчанням, роботою, захопленнями:

1. Підтримувати зв'язки з іншими людьми.
2. Створити навколо себе збагачене життєве середовище.
3. Виходити зі свого «футляра» - подорожувати.
4. Розважатися, жартувати.
5. Розширювати свій світогляд – читати.
6. Наближатися до мистецтва.
7. Дати волю своїй альтернативній свідомості.
8. Заирнути вглиб своєї душі.

Розвиток творчого мислення дітей в практичній діяльності психолога

2.1 Вправи на розвиток творчого мислення для учнів 3 – 4 класів

Вправа «Неймовірні ситуації»

Мета: розвиток фантазії; удосконалення комунікативних можливостей. *Матеріали:* Картки з текстом неймовірної ситуації.

Хід проведення: Учасникам гри, поділеним на підгрупи, пропонується придумати якомога більше наслідків ситуації, що міститься в отриманій ними картці. Приклади ситуацій «Що було б, якби:

- 1) Діти перестали ходити до школи.
- 2) Машини та автобуси літали у повітрі.
- 3) На Землі перестали рости рослини.
- 4) Сонце перестало світити.
- 5) Тварини почали розмовляти, як люди.
- 6) Парти в класі були б живими».

Після підготовки учасники пропонують свої відповіді. Особлива увага приділяється найоригінальнішим варіантам. На наступному етапі можна запропонувати дітям самостійно придумати якусь неймовірну ситуацію і, обмінявшись завданнями, коротко розказати її наслідки. Вправа завершується обговоренням.

Вправа “Брехуни” // “Казка навпаки”

Мета : розвиток творчих мовленнєвих здібностей

Хід проведення : змінюємо в парах відому казку, “перебріхуючи” її. Наприклад, “Колобок” :

- Жили собі тато з мамою (ні, дід з бабою)
- І сказав дід : купи мені колобка (не купи, а спечи)
- Взяла баба розпушувач тіста (ні, борошно і воду)
- А назустріч йому кактус (не кактус, а вовк)

Варіантом перебріхування казок є *навмисне вивертання казок навиворіт*. У цьому випадку створюється зовсім нова казкова ідея. Наприклад, Білосніжка стала спільницею сімох велетнів — бандитів, або Колобок у тайзі вполював чимало різних звірів, а з лисиці зробив копір бабусі.

Ще одним з варіантів є *додумування казки* . Необхідно відповісти на запитання : “А що було потім з героями казки?” Буратіно продовжує пошук своїх братів і сестер, Мальвіна виходить заміж за Арлекіно. Дописувати казки краще в четвірках.

Ще один з варіантів — зовсім нову казку можна продовжити не після її закінчення, а в середині сюжету. Розгорнути альтернативний, *інший шлях розвитку подій*.

Інший варіант — *салат із казок*. Можна з двох казок створити одну, уявити, як будуть взаємодіяти головні герої цих казок. Колобок і Буратіно разом переборюватимуть труднощі, поки не зустрінуть лисицю Алісу. Червона Шапочка набреде на хатинку Попелюшки, вони обмінюються сукнями. Попелюшка втратить на балу не черевичок, а червоний капелюшок.

Наступний варіант — стара казка на новий лад, розкрити через сучасну тему. Золота рибка виконує бажання за гроші, або робить стару Президентом країни.

І ще один — узявши сюжет казки, абстрагуємося від героїв, залишаємо лише схему розвитку подій. Створюємо “казку — кальку”.

І останній варіант — створення казки або історії за 20 картками В. Я. Проппа (за схемою, алгоритмом).

Вправа “Інтелектуальна розминка”

Мета: розвиток властивостей мислення, уяви; налаштування на робочий режим.

Хід проведення : Дітям пропонується розв’язати декілька простих і цікавих задач, наприклад: 1) Мама купила 4 кулі червоного і зеленого кольору. Червоних куль було більше, ніж зелених. Скільки куль кожного кольору купила мама? (Три червоних, одна зелена). 2) Рибак зловив окуня, щуку та карася. Щуку він зловив раніше, ніж окуня, а карася пізніше, ніж щуку. Яку рибу він зловив першою? (Щуку) 3) На мотузці зав’язали 5 вузлів. На скільки частин ці вузли розділили мотузку? (На шість) 4) Яке число має бути наступним? 2 3 5 8 12 17... (23)

Вправа «Узагальнення»

Мета: розвиток властивостей мислення, здатності до абстракції.

Хід проведення : Діти отримують завдання знайти спільну назву кожній парі слів. Наприклад: шафа, стіл — меблі. • Франція, Італія — ... • Вівторок, четвер — ... • Дуб, береза — ... • Симоненко, Тимошенко — ... • Київ, Донецьк — ... • Дніпро, Південний Буг— ...

Вправа завершується коротким обговоренням

Вправа “Скелет”

Матеріали : картки зі словами з пропущеними буквами

Хід проведення : Прочитай слова. Встав пропущені букви.

ХЛ-Б К-ЮЧ С-ОН К-ЕМ К-ША (хліб, ключ, слон, крем, каша)

Вправа «Покажи фразу»

Мета: розвиток властивостей уяви, гнучкості та оригінальності мислення, спостережливості.

Матеріали : Картки з надрукованими на них фразами такого змісту: зустріч гостей; розв’язування задачі; прогулянка в парку; заняття спортом; читання цікавої книжки; гра на комп’ютері; пакування валізи; гра на музичних інструментах; перегляд телепередач.

Хід проведення : Діти отримують завдання показати за допомогою жестів , рухів або звуків прочитану ними фразу так, щоб решта учасників змогли її зрозуміти і назвати. Важливо звернути увагу на те, наскільки точно і влучно діти виконують завдання, хто з дітей правильно і швидко розуміє показане.

Вправа “Чорна скриня” // “чарівна скриня”

Мета : розвиток внутрішнього плану дій, уяви, образного мислення

Матеріал : скриня

Хід проведення :Учні намагаються визначити, що лежить у скрині, ставлять запитання, на які ведучий може відповісти «так» або «ні».

Вправа «Придумай речення» // “Письменник”

Мета: активізація фантазії, уяви, розвиток мовлення

Матеріали: Картки з надрукованими наборами слів.

Хід проведення :із запропонованих слів (торт , ведмідь, олівець) , (стіл, кавун, вагон) потрібно скласти якомога більше речень, в кожному з яких були б використані всі 3 слова. Слова можна змінювати будь — яким способом.

Вправа “10 чоловічків”

Мета : розвиток конструктивних здібностей, нестандартного мислення і уяви

Хід проведення : з трьох фігур — кола, квадрата, трикутника — намалюй 10 різних чоловічків. Кількість фігур у чоловічкові і їх розміри можуть бути будь-якими.

Вправа “Велика літера”

Мета : навчитися шукати асоціації

Хід проведення : протягом 3-хв. Запишіть якомога більше слів, що починаються з букви Ж.

Вправа “Путанка”

Мета : розвиток творчих здібностей, винахідництва, уяви

Матеріал : папір, олівці

Хід проведення : “Одного разу Бабі Язі набрид порядок на землі та на морі, у лісі і високо в небі, тому вона вирішила переплутати всіх звірів, риб, птахів. Коли всі спали, вона за допомогою злого чаклунства виконала задумане : поєднала рибу з черепахою, гуску зі свинею, свиню з собакою. Як же тепер назвати тваринок ? Як вони тепер будуть жити ? Зобразіть диво-тваринок, назвіть їх. Намалюйте їх будиночки. Придумайте, чим вони

харчуються, де живуть, як добувають їжу, з ким товаришують. Які пригоди з ними трапляються?”

Вправа “Маленькі казкарі”

Мета : розвиток уяви, мислення, формування вміння створювати казкові твори

Матеріали : картинки із запитаннями

Хід проведення : діти об'єднуються в групи, кожній пропонується картинка із запитанням, на яке вони повинні відповісти невеличкою казкою чи оповіданням, написати колективну казку, намалювати до неї ілюстрації :

- Чому птахи літають ?
- Чому лисиця руда ?
- Чому жаби квакають ?
- Чому комашки називаються “сонечками” ?
- Чому кактус колючий ?
- Чому осел не слухається ?
- Чому голки в сосни довгі ?
- Чому конвалії білі ?

Вправа “Чарівники”

Мета : розвиток творчої уяви, фантазії, мовлення

Матеріали : папір, олівці

Хід проведення : дітям пропонується перетворитися на чарівників. Вони придумують і зображують чарівне місто та його диво-мешканців. Кожен “чарівник” розповідає, як зветься його місто, хто його мешканці, як їх звати, чим вони займаються.

Варіант II. Малюнки використовують для складання спільної казки.

Варіант III. Діти малюють спільний малюнок і розповідають про нього.

Вправа “Складіть малюнки”

Мета : розвиток творчої уяви, фантазії, уваги

Матеріали : серія картинок із зображенням фігурних елементів і різноманітних символів

Хід проведення : дітям пропонують серію картинок із набором фігурних елементів і різноманітних символів. Діти повинні скласти з цих елементів якомога більше малюнків.

Варіант II. Намалювати малюнок на певну тему , використовуючи лише запропоновані елементи

Варіант III. Із запропонованих елементів потрібно намалювати чарівну диво-істоту, якої не існує у світі. Придумати їй назву, де вона живе, чим займається, що любить. Можна працювати при цьому в невеликій групі.

Вправа “Фантастичні проекти”

Мета : розвиток творчої уяви, фантазії, мислення

Матеріали : папір, олівці

Хід проведення : діти об'єднуються в групи і створюють фантастичні проекти на певну тему, наприклад, житлового будинку під водою, космічного міста, всюдихода для пересування по джунглям або власну тему. Потім відбувається захист проектів. Кожен проект сприймається доброзичливо і вважається захищеним. Інші діти можуть ставити запитання до авторів проекту.

Вправа “Постав крапку”

Мета : розвиток оригінальності мислення

Матеріали : аркуші паперу з намальованим на ньому колом.

Хід проведення : на аркуші паперу з намальованим на ньому колом поставте крапку, де хочете.

Обговорення : крапка може бути розташована в центрі кола, на цій стороні аркушу, але не в центрі кола, на іншій стороні аркушу, на зрізі аркуша, - по мірі зростання оригінальності.

Вправа “Не може бути”

Мета : розвиток уяви, фантазії

Хід проведення : учасник групи розказує про щось неймовірне : річ, явище природи, незвичайну тварину, випадок. Решта учасників оцінюють його ідею словами “буває” або “не буває” залежно від її реальності. Виділяємо того учасника, хто придумає 3 сюжети, і ніхто жодного разу йому не скаже : “Буває”.

Вправа «Мовленнєва розминка»

Мета : розвиток творчого мислення , мовлення

Хід проведення : учням пропонується ряд завдань

1. Складання слів із літер запропонованого слова.

2. Записати за певний період якомога більше слів так, щоб наступне починалось з останньої літери попереднього.
3. Підібрати споріднені слова до даного слова.
4. Продовжити речення ("книжка - це....")
5. Вставити потрібне слово замість тире ("скоро - зима").
6. Узагальнити слова одним словом (тюльпан, троянда, ромашка...)
7. Вибрати зайве слово (кішка, собака, лев, сокіл, миша).
8. Скласти речення за першими літерами слів (н - я - п - д - б -).

Вправа "Путанка"

Мета : розвиток згуртованості, вміння знаходити вихід з складних ситуацій

Хід проведення : Всі учасники стають у коло і піднімають праву руку. Лівою роблять рукостискання і тримають руки зчепленими. Потім по команді правою рукою роблять рукостискання іншому учаснику групи. Виходить заплутане кільце. Необхідно розплутати плутанину так, щоб кільце не розімкнулось і нікому не було боляче.

Вправа «Покажи сидячи на стільці»

Мета : розвиток навичок експресії

Хід проведення : учням пропонують сидячи на стільці зобразити:

- касира на робочому місці;
- бджолу на квітці;
- наречену на весіллі;
- поросю на кактусі;

Вправа " Перекинь м'яч"

Мета: згуртування, зближення, розкріпачення членів групи, встановлення контактів один з одним і пошук швидкого вирішення поставленого завдання.

Матеріали: м'яч.

Хід проведення: учасники стоять у тісному колі, їм дається невеликий м'яч (розміром приблизно з тенісний) і формулюється завдання: якомога швидше перекинути цей м'яч один одному так, щоб він побував в руках у кожного. Ведучий фіксує , скільки знадобилося на це часу. Оптимальне число учасників у колі від 6 до 8; при більшій їх кількості доцільно виконувати вправу в декількох підгрупах. Вправа повторюється 3-4 рази, ведучий просить робити її якомога швидше. Коли витрати часу доведені приблизно 1с на кожного учасника, ведучий просить винайти і продемонструвати спосіб, яким можна перекинути м'яч так, щоб він побував у руках кожного, витративши лише 1 сек на всю групу. Зазвичай через деякий час учасники придумують і демонструють відповідне рішення. (Воно полягає в тому, що всі вони ставлять складені "човником" руки один над одним і по черзі розводять руки в сторони. М'яч, падаючи вниз, передається з рук у руки і таким чином встигає побувати у кожного учасника.) Задача вирішена!

Психологічний зміст вправи: демонстрація того, як проблема може бути вирішена більш ефективно за допомогою нетривіального, нестандартного підходу до неї і як цьому перешкоджають стереотипи ("перекинути - значить підкинути вгору, а потім зловити"). Згуртування групи, навчання координації спільних дій.

Варіант II : якомога швидше за спиною перекинути цей м'яч як одне одному так, щоб він побував у руках кожного, потім - перекинути за 1 сек., потім - перекинути оригінально.

Питання для обговорення:

Що заважало відразу ж побачити швидкий спосіб виконання завдання, який стереотип при цьому активізувався?

Кому першому прийшла думка перекидати м'яч, не підкидаючи, а гублячи його, і що підштовхнуло до цієї ідеї?

Які ситуації, коли стереотипне бачення заважало розгледіти простий і нетривіальний спосіб вирішення проблеми, зустрічалися в життєвому досвіді учасників і як вдавалося подолати ці обмеження?

Чи складно було знайти оригінальний спосіб перекинути м'яч ?

Вправа "Острівці"

Мета: творення умов для втілення і висунення ідей про способи дії в нестандартній ситуації, згуртування групи, фізична розминка

Матеріали: газети.

Хід проведення: всім учасникам розміститися на газеті (на всій, на половині газети, на третину). Учасники розбиваються на групи по 4-6 осіб і на швидкість виконують завдання.

Психологічний сенс вправи: створення умов для втілення і висунення ідей про способи дії нестандартній ситуації, згуртування групи, фізична розминка. Учасники обмінюються емоціями і почуттями, і озвучують всі свої ідеї.

Вправа «Незвичайні мандрівки»

Мета: розвивати уяву, гнучкість та оригінальність мислення, сприяти зняттю емоційної напруги, налаштувати на дружню співпрацю.

Матеріали : м'яка іграшка

Хід проведення: Той, хто кидає іграшку м'яку, говорить де опиниться учасник (н-д, у шафі, на дереві...). Упіймавши іграшку, учасник повинен швидко назвати три речі, які візьме із собою в назване місце. Будьте уважними, не повторюйте те, що вже говорили інші.

Вправа «Придумай казку»

Мета: активізація фантазії, уяви.

Матеріали: Картки з надрукованими наборами слів.

Хід проведення : із запропонованих слів (дівчинка, ліс, метелик, річка, камінчик) потрібно придумати казку.

Вправа «На що схожа фігурка?»

Мета: розвиток творчої уяви, вміння створювати кілька образів і вибирати з них найоригінальніший.

Матеріали : Картки із зображенням фігурок.

Хід проведення : Учасники групи отримують зображення різноманітних фігурок. Завдання -

придумати, на що схожі ці фігурки. Якщо дітям важко щось придумати або версій мало, потрібно навчити їх дивитись на фігурку з різних боків: нехай спробують прикрити рукою якусь частинку, подивитися під іншим ракурсом. Діти по черзі висловлюють варіанти відповідей, особлива увага приділяється найоригінальнішим версіям.

Вправа «Малюємо казку»

Мета : розвиток творчої уяви, інтуїції, вміння систематизувати свої творчі ідеї; формування комунікативних навичок, вміння співпрацювати.

Матеріали : геометричні фігури, папір

Хід проведення : Кожна група отримує маленькі геометричні фігурки (або незавершені фігурки). Якщо додати до них додаткові лінії, у вас вийдуть цікаві предмети або сюжетні малюнки. Спробуйте придумати героїв та казку про них. Зробіть її повною і цікавою.

Презентація груп

Обговорення: - Чи складно було виконувати цю вправу? Що заважало?

Техніка «Колаж»

Мета: розвивати оригінальність і гнучкість мислення, стимулювати творчу уяву та фантазію, згуртувати колектив.

Матеріали : кольорові олівці, газети, буклети, листівки, ножиці, клей, ватман

Хід проведення : Зараз вашій увазі пропонується техніка «Колаж», яка виконуватиметься в групах. (Колаж - наклеювання на ватман відмінних від нього матеріалів, різних за кольором і формою). За допомогою вирізок із журналів, газет, листівок вам потрібно створити колаж на тему: «Мрії творчої дитини» // "Замок Дощу" чи "Замок Сонця" . Колаж може бути доповнений власними надписами, малюнками.

Обговорення.

Вправа «Виключення зайвого слова»

Мета: розвиток здатності не тільки встановлювати незвичайні зв'язки між несумісними (розрізненими) предметами і явищами, але й легко, не «заціклюючись», переходити від одних зв'язків до інших; формування вміння утримувати в «полі мислення» одночасно декілька предметів і порівнювати їх між собою.

Хід проведення : Беруться будь-які три слова, наприклад: «собака», «помідор», «сонце» або «диван», «книга», «кіт». Потрібно залишити тільки ті з них, які мають у чомусь схожі ознаки, а одне «зайве» слово, що не має цієї загальної особливості, виключити. Необхідно знайти якнайбільше варіантів виключення зайвого слова, а головне — більше ознак, що об'єднують кожну залишену пару слів і не притаманні виключеному зайвому. Не нехтуючи варіантами,

які одразу ж напрошуються (виключити слово «собака», а «помідор» і «сонце» залишити, тому що вони круглі), бажано пошукати нестандартні і в той самий час дуже влучні рішення.

Психологічний сенс гри : формується установка на те, що можливими є найрізноманітніші способи об'єднання і роз'єднання деякої групи предметів, і тому не варто обмежуватись одним - єдиним «правильним» рішенням, а потрібно шукати їх багато.

Вправа “Пошук спільних властивостей”

Мета : навчитися розкривати зв'язки між предметами, засвоїти, що таке суттєві і несуттєві ознаки.

Хід проведення : учасникам пропонується 2 слова, мало пов'язані між собою (блюдо і човен, олівець і вугілля, крейда і борошно, консервна банка і чашка, тощо) . Потрібно написати як можна більше спільних ознак для цих предметів. Наприклад “блюдо і човен” - “зроблені людиною”, “мають глибину”, тощо.

Вправа “Античас”

Мета : розвиток пам'яті, уважності, уяви

Хід проведення : кожному учаснику пропонується тема для невеликого оповідання (“Театр”, “Магазин”, “Подорож за місто”). Кожен учасник повинен розкрити її, описуючі всі події “задом -наперед”, як якщо б у зворотньому напрямку прокручувалася кінострічка.

Вправа “Розповідь по малюнкам”

Мета : розвиток уяви, творчого мислення, вміння працювати в групі, слідувати поставленій перед групою меті.

Матеріали : картинки (сюжетні або предметні)

Хід проведення : на парті розкладені малюнки. Одна дитина, взявши картинку, складає 1 — 2 речення, пов'язані зі змістом картинки. Інша дитина, взявши іншу картинку, намагається її логічно зв'язати її зміст з реченнями першої дитини. І так далі. Якщо комусь не вдалося продовжити розповідь, він може віддати карточку іншому учаснику або замінити її.

Вправа “Продовжи речення”

Мета : розвиток творчої уяви, мовленевих вмінь

Хід проведення : придумайте якомога більше наслідків такої події : “Мисливець прицілився і вистрілив у повітря...”

Вправа “Що це?”

Мета : розвиток уяви, мислення

Хід проведення : визначення “Білий, їстівний, слизький” підходить до молочного киселю, вареному яйцю, грибам, морозиву, снігу. Назвіть предмети, яким підходять такі три визначення, характеристики : “Швидкий, сріблястий, неживий” (літак, ракета, сніг, дощ).

Вправа “Що спільного”

Мета : розвиток вміння аналізувати, порівнювати

Хід проведення : зв'яжіть два слова однією, характерною для них ознакою :

Горішок і характер (твердий)

Коник і огірок (зелений)

Шерсть і людина (м'яка)

Річка і думка (глибока)

Варіант II. Завдання ускладнюється. Пропонується кілька слів, необхідно знайти для них спільну ознаку, епітет : Дунай, кров, Місяць, мрія

Іваріант III. І навпаки, потрібно підібрати 2 слова до однієї ознаки :

Круглий (м'яч і сонце)

Швидкий (думка, погляд, літак)

Ласкавий (погляд, хлопчик)

Шумний (потяг, клас)

Вправа “Незакінчений малюнок”

Мета : розвиток уяви, образного мислення

Матеріали : незавершені малюнки

Хід проведення : Для вас підготували гумористичний малюнок. У нього, щоправда, є один недолік - малюнок не закінчений. Постарайтеся закінчити малюнок найцікавіше.

Вправа “Записки”

Мета : створення бінома фантазії — фантастичної канви.

Матеріали : аркуш паперу, ручки

Хід проведення : Запитання, які творять схему — канву оповідання :

- Хто це був?
- Де перебував ?

- Що робив ?
- Що сказав ?
- Що сказали люди ?
- Чим закінчилося ?

Перший учасник відповідає на одне запитання й загинає аркуш, щоб ніхто не побачив. Другий відповідає на наступне запитання й також загинає аркуш, і т. д., поки не закінчатся питання. Потім аркуш розгортають і всі разом читають отримане оповідання.

Обговорення : вийшло вдале або невдале оповідання з комічним або іншим ефектом.

Вправа “Ланцюжок асоціацій”

Мета : розвиток асоціативного мислення

Хід проведення : пропонується взяти 2 зовсім випадкових слова. Потрібно скласти з найменшою кількістю слів асоціативний ланцюжок, що поєднує ці два слова. Наприклад : ліхтар — горщик.

Ліхтар — світло — сонце — квітка — горщик

Пропонується наступні пари слів : шепіт — радість ; кішка — скрипка; молодість — корова

Вправа “Довільний префікс”

Мета : розвиток уяви

Хід проведення : узяти будь — який префікс, з'єднати його з випадково обраними словами, отримане нове слово пояснити . Цікаві префікси : анти-, архи - , супер-, міні - , ... Наприклад, антиніж буде склеювати, антигармата — зупиняти війну, супердвійочник — хлопчик з талантом по отримуванню 2.

Вправа “Рима”

Мета : розвиток поетичних творчих здібностей

Хід проведення : учасникам дається завдання : написати рими до слова . Наприклад : Студентами — моментами — президентами — континентами — опонентами — конкурентами — фрагментами — доцентами — презентами — компліментами — клієнтами. Або монориму — вірш на одну риму, що має такі перші рядки :

- “Коли мені було десять років”

Я зробив багато кроків

- За що мені подобається кіно ?

Музики повно,

Одноманітності позбавлено

І все вирішено

Там смутно і смішно

Пірат йде на дно,

Суперник стрибає в вікно

Лиходій у кімоно

Герой грає в доміно

З очак — темно

Багровіє полотно

А красуні — все одно.

Вправа “Асоціативне фантазування” // “Стара казка на новий лад”

Мета : ознайомлення зі схемою асоціативного фантазування, народження нових ідей, образів

Хід проведення: складаємо оповідання, новорічну казку на новий лад для новорічної газети за схемою асоціативного фантазування :

- Виберемо звичайний об'єкт (Дід Мороз)
- Поставимо його у незвичайні умови (Під водою)
- Поставимо його у незвичайний час (улітку або в майбутньому)
- Поставимо його у незвичайне місце (в Африці)
- Додамо йому незвичні властивості (колючий, зелений, літаючий, спортивний)
- Додамо невласиві йому частини (в джинсах, молодий, без Снігуроньки)
- Додамо невласиві функції (миє посуд, копає город)

2.3 Вправи на розвиток творчого мислення для учнів 7 – 9 класів

Вправа “Слова”

Мета : розвиток аналітичних і комбінаторних здібностей і вмінь

Матеріали : картки зі словами

Хід проведення : Яке слово з трьох (двох) букв потрібно поставити в дужках, щоб із попереднім та наступним утворились нові слова?

БАЛ (...) КУРС (кон) КАБ (..) АНАС (ан)

МІ (...) ОЛАД (шок) СА (...) СЬКИЙ (рай)

Вправа “Анаграми”

Матеріали : картки зі словами

Хід проведення : Дітям пред'являються картки зі словами (назвами засобів пересування, овочів, фруктів, квітів) в яких букви розташовані хаотично, “помінялися місцями”. Потрібно розшифрувати слова .

КЦИОМТОЛ ЛВЕИСОПДЕ ДПЕОМ СУБТВАО ТОЛЬВАІБОМ

(мотоцикл, велосипед, мопед, автобус, автомобіль)

ЯШВИН ТАСУПАК ШУРГА (вишня, капуста, груша)

ЛЮТАНЬП АЛІФАК РОДАТЯН (тюльпан, фіалка, троянда)

Вправа "Геометрична фігура"

Мета : розвиток уяви, пошук нових ідей, образів

Хід проведення : придумай і намалюй нову геометричну фігуру, дай їй назву. Придумай і намалюй механізм, предмет або тварину, в яких може зустрічатися ця геометрична фігура. Якщо це предмет — для чого він застосовується, якщо тварина — де живе, як себе поводить.

Вправа "Способи застосування предметів". // "Кошик творчих ідей" //

Мета: стимулювання творчої уяви й фантазії, розвиток оригінальності, швидкості та гнучкості, самостійності мислення, розвиток здатності концентрувати мислення на одному предметі, уміння вводити його в найрізноманітніші ситуації і взаємозв'язки, відкривати у звичному предметі нові, незвичайні можливості.

Хід проведення: Називається який-небудь добре відомий предмет, наприклад: "взуттєвий шнурок", «зубна щітка», «капелюх», «голка», «ложка», "книга". Потрібно назвати якнайбільше різних способів його застосування: книгу можна використовувати як підставку для кінопроектора, можна прикрити нею від сторонніх очей папери на столі, використовувати її як вантаж тощо. За 2 хвилини знайти як можна більше застосувань, способів використання звичайного предмету і записати їх.

Оцінюються найбільша кількість різних функцій предмета, продуктивність відповідей за певний інтервал часу; гнучкість – кількість переключень з одного призначення на інші; оригінальність – за частотою такої відповіді в однорідній групі.

Питання для обговорення:

Складно було придумувати нове застосування простим і знайомим речам?

Про що змусила задуматися ця вправа?

Як можна застосовувати ваш предмет?

Вправа "Нові ідеї щодо старих речей"

Мета : розвиток уяви, оригінальності, гнучкості, самостійності і нестандартності мислення

Хід проведення : Ми з вами знаємо, що з часом все змінюється, особливо старі речі, з якими нам часто не хочеться розлучатися. Удоскональте якусь річ, щоб вона відповідала попиту сучасності. Придумайте нове застосування предметів :

- порожня консервна банка
- дірявий носок
- повітряна кулька, яка лопнула
- перегоріла лампочка
- порожній стержень від ручки.

Презентація групи.

Обговорення : Чи складно було знайти нові рішення та ідеї щодо старих речей? Чи складно було відстоювати свої ідеї в групі ?

Вправа "Арка".

Мета: розвиток творчих здібностей, пошуку нестандартного рішення поставленої задачі.

Матеріали: ножиці, папір.

Хід проведення: учасники об'єднуються в команди, отримують папір формату А4, і їм дається завдання: виготовити таку арку, щоб через неї зміг пройти будь-який з учасників або всі по черзі. Продемонструвати якомога більше способів.

Питання для обговорення:

Кому спочатку здавалося, що неможливо виконати вправу?

Часто виникають такі ситуації?

Хто підказав рішення або це колективне?

Вправа « Прикмети»

Мета: тренувати гнучкість, оригінальність, швидкість мислення, винахідливість, сприяти зняттю емоційної напруженості.

Матеріали : м'яка іграшка

Хід проведення : Мабуть, усі знають таку жартівливу прикмету: упав ніж – прийде чоловік. Зараз ми будемо використовувати суть цієї прикмети у вправі. Кидаючи м'яку іграшку одне одному, потрібно казати, який предмет упав на підлогу. Той, хто зловив іграшку, говорить, хто прийде, і якщо в інших учасників виникнуть запитання, пояснює чому. Робити все потрібно якомога швидше. (*Психолог заохочує учнів проявляти оригінальність під час озвучування назв предметів*)

Вправа «Класифікація предметів»

Мета: формування здатності швидко знаходити різні способи розділення і групування деякої множини фактів, виділяючи тим самим багатоманітні відношення між ними та упорядковуючи деяку систему знань чи область дійсності.

Хід проведення : Називаються чотири-п'ять різноманітних предметів, наприклад: «хвиля», «жук», «стовп», «коляска», «фікус». Потрібно скласти якнайбільше можливих класифікацій цих предметів, тобто різними способами розділити їх на дві-три групи так, щоб предмети, які потрапили до одної групи, характеризувалися б однаковими ознаками. Наприклад, у даному випадку можна розділити предмети на живі («жук», «фікус») і неживі («хвиля», «стовп», «коляска»), рухливі («хвиля», «жук», «коляска») і нерухливі («стовп», «фікус»), чітко

оформлені, усталені («стовп», «жук», «коляска») і неоформлені, нестійкі («хвиля»), зроблені людиною («стовп», «коляска») і створені природою («хвиля», «жук», «фікус»), однорідні за складом («хвиля», «стовп») і складені з різних частин («жук», «коляска», «фікус») тощо.

Спонукає шукати найбільшу кількість класифікацій, відмічати нестандартні відповіді.

Вправа «Пошук протилежних предметів»

Мета: формування здатності «вичерпувати» з предмета різні його властивості та використовувати їх для пошуку інших предметів, порівнювати предмети між собою, виділяючи в них спільне та відмінне.

Хід проведення : Називається який-небудь предмет або явище, наприклад: «будинок» або «море» тощо. Потрібно назвати якнайбільше інших предметів, протилежних даному. При цьому слід орієнтуватися на різні ознаки предмета й систематизувати його протилежності (антиподи) по групах. Наприклад, в даному випадку можуть бути названі: «сарай» (протилежність за розмірами й ступенем комфорту), «поле» (відкритий чи закритий простір), «вокзал» (чуже

чи своє приміщення), тощо. Спонукає до найбільшої кількості протилежностей і чітких аргументацій при відповіді. Вправу можна проводити як індивідуально, так і по підгрупах (2—3 чоловіки).

Вправа «Пошук порівнянь»

Мета: розвиток творчих здібностей, активного мислення.

Хід проведення : потрібно оригінально закінчити речення:

«Дзеркало виблискувало у місячну ніч, як.....»

«Лісова стежка виляла, як....»

Вправа “Рифмуємо імена”

Мета : розвиток творчих здібностей

Хід проведення : учасникам необхідно скласти риму на своє ім'я, яке починається словами :
“Моє ім'я ...” Приклад :

Моє ім'я Ніна, я прийшла з магазину!

Моє ім'я Саша, у мене згоріла каша !

Моє ім'я Надія, хай збудеться ваша мрія !

Моє ім'я Ріта, в городі все полито!

Вправа “Оповідання”

Мета : створення короткого комічного ефекту, що може дати нові ідеї, авангардні вірші

Хід проведення : учасникам пропонується скласти розповідь з назв кінофільмів або відеофільмів // з вирізаних газетних заголовків.

Вправа “На щастя. На жаль”

Мета: розвиток уяви , творчих здібностей

Матеріали : маленький м'ячик

Хід проведення : учасникам потрібно написати оповідання. Кожен учасник придумує своє речення, яке обов'язково має починатися словами “На щастя” або “На жаль” (поперемінно). Той, хто готовий бути першим, отримує м'яч. Закінчивши речення, він передає м'яч іншому учаснику, і історія продовжується. Довжина історії не встановлена заздалегідь. Будь який учасник може прийняти рішення закінчити її, якщо визнає це за потрібне. Можливі варіанти :

- Група загубилася на безлюдному острові.
- Вася і Маша відкривають магазин іграшок.
- Хлопчик закохався в дівчинку.
- Батьки сперечаються за подарунок синові на день народження.

Вправа “Перетворення”

Мета : розвиток емпатичних здібностей, уяви

Хід проведення : учасник отримує вказівку від ведучого перетворитися на певну річ. Він повинен уявити себе цією річчю, зануритися в її світ, відчутти її “характер”. Від імені цієї речі він починає розповідь про те, що її оточує, як вона живе, що відчуває, про її турботи, пристрасті, проблеми, майбутнє і минуле. Розповідати від імені першої особи. Інші учасники вгадують, ким був цей учасник (маленький павучок, змія, Карлсон, попуга, камінь, крісло)

Вправа “Групова картина”

Мета : розвиток уяви, зосередженості, пам'яті, вміння працювати колективно

Матеріали : чистий аркуш

Хід проведення : Всі учасники сідають в коло. Один з них тримає в руках чистий аркуш паперу і намагається уявити написану картину. Він починає детально описувати частину (елемент) картини, а всі намагаються побачити на аркуші те, що він говорить. Потім лист передається наступному учаснику, і він продовжує створення уявної картини, доповнюючи “вже написане” новими деталями. Лист передається далі. Ведучий попереджає, що це має бути саме картина, а не розвиток сюжету. Описи повинні бути досить докладними, щоб можна було встановити просторове розташування предметів. Закінчення роботи

оголошується учасникам, коли картина вже надмірно перевантажена деталями.

Вправа «Казковий вернісаж»

Мета: активізувати образну пам'ять і творчу уяву, розвивати швидкість та гнучкість думки, вміння міркувати нестереотипно.

Матеріали : картки з описом казки

Хід проведення : Усі ми родом із дитинства. І завжди з ніжністю і любов'ю згадуємо казки, які чули вдома, в дитячому садку, в школі. Адже казка – не просто найпопулярніший фольклорний жанр, це джерело, що дає творчу наснагу кожній творчій людині. Казка дарує радість і дорослим, і дітям.

Тому зараз ми виконаємо вправу «Казковий вернісаж». Кожна група по черзі витягує згортки зі скриньки із описом знайомої всім казки. Група думає над відповіддю, потім зачитує опис казки і свій варіант відповіді. Отже, розпочинаємо.

1) В якій відомій казці сіра непривітна особистість здійснює підступний план убивства (канібалізму) двох осіб, і лише завдяки своєчасному втручання громадськості все закінчується добре? (*Червона шапочка*)

2) Назвіть казку, в якій різні за своїм соціальним статусом герої займали по черзі помешкання, створене в незвичайному архітектурному стилі. І все було б добре, якби до помешкання не повернувся його попередній власник зі своїм охоронцем. От героям казки й довелося залишити незаконно зайняту територію. (*Рукавичка*)

3) Герой якої казки постійно виконує забаганки своєї норавливої дружини? Проте, як би він не прагнув задовольнити амбіції супутниці, вона щоразу підвищує рівень вимог. Зрештою, подружжя опиняється на початковому етапі задоволення власних потреб. (*Золота рибка; Про липку та зажерливу бабу*)

4) В якій казці головна героїня постійно й нахабно обмовляла тих, хто робив їй добро? А коли вона, щоб уникнути покарання, незаконно оволоділа чужим помешканням, то різні впливові особи намагалися провести з нею роботу з подолання її асоціальної поведінки. Вдалося це лише найменшому з усіх учасників експерименту. (*Коза-дереза*)

5) Назвіть казку, в якій ідеться про спортсмена, котрий вирушає на змагання з бігу з перешкодами. Хитрість і витримка допомогли йому дуже близько підійти до фінішу, проте фінал – трагічний. Проявивши занадто велику самовпевненість, він гине. (*Колобок*)

6) Назвіть казку, в якій головна героїня могла перевтілюватися в різні образи задля свого нареченого. Проте одного разу його нерозсудливість та імпульсивність у поведінці призвели до довготривалої розлуки закоханих. Та, долаючи різні перешкоди, вони все ж таки еднають свої долі. (*Царівна жабка*)

Притча «Про двох мандрівників» і вірш для роздумів

Мета : мотивація до творчої діяльності, позитивного мислення, конструктивного виходу з складних життєвих ситуацій

Хід проведення : учасникам зачитується притча і вірш.

Двох мандрівників мучила спрага і , нарешті, діставшись до поселення, вони отримали по півсклянки води.

Один із подорожніх сприйняв, що склянка наполовину повна, подякував і залишився задоволений.

Інший же сприйняв, що склянка наполовину порожня, й образився, що йому не налили повну склянку.

Дивилися двоє в одне вікно:

Один угледів саме зло,

А інший – листя дощем умите,

Блакитне небо і перші квіти.

Побачив другий – весна давно!

Дивилися двоє в одне вікно.

Підсумок: Всі ми різні і творчі. Кожній людині властиво помилятися. Однак важливо навчитися звертати увагу на позитивні моменти життя і бути вдячними за них. А негативне запитання «За що?» варто перетворити на позитивне «Для чого?».

Висновки

Розвиток творчого мислення неможливий без допомоги дорослих - батьків і педагогів. Дуже важливо, щоб педагог здійснював процес формування творчого мислення учнів вже з першого класу.

Творчі задатки є у кожної дитини. Тому завдання педагога – побачити індивідуальну креативність учня і прагнути розвивати її.

Перед освітнім процесом ставиться завдання виховання творчої особистості, починаючи з початкової школи. Це завдання знаходить своє відображення в альтернативних освітніх програмах, в інноваційних процесах, що відбуваються в сучасній школі. Творча активність розвивається в процесі діяльності, що має творчий характер, яка змушує учнів пізнавати і дивуватися, знаходити рішення в нестандартних ситуаціях. Тому сьогодні в педагогічній науці та практиці йде інтенсивний пошук нових, нестандартних форм, методів і

прийомів навчання. Широко використовуються нетрадиційні види уроків, проблемні методи навчання, колективні творчі справи в позакласній роботі, що сприяють розвитку творчої активності школярів.

Треба прагнути до того, щоб навчання було не просто зрозумілим і доступним, але й цікавим. Якщо навчальний матеріал є досить таки зрозумілим, доступним, проте самі завдання є стандартними, шаблонними, то це не викликає у дітей ніякого інтересу, не активізує творчого мислення.

Як підтверджує аналіз педагогічної практики, із вступом до школи процес формування творчого мислення дітей великою мірою починає залежати від педагога, від того, як він організовує навчання, які методи і засоби використовує при цьому, які завдання пропонує учням, і від того, чи сам вчитель є творчою особистістю. Культ самостійності та нестандартності думки забезпечують здоровий інтелектуальний клімат класу.

Список рекомендованої літератури

1. Алгоритми активізації творчого мислення (по Бухвалову) // Шкільний психолог. - 2004. - № 4 - с. 26.
2. Василенко І. Ю. Тренінг розвитку творчого мислення // Обдарована дитина. - 2004 - № 5 — с. 52 — 55
3. Вачков І. Знайди незвичайне у звичайному. // Шкільний психолог.- 2004. - № 4 - с. 30
4. Вовняко Т. С. Розвиток творчих здібностей. Заняття з елементами тренінгу з підлітками //Психолог. - 2015. - № 9 — 10 — с. 27 — 28
5. Гісь О. Яцків О. В країні міркувань. Посібник з розвитку логічного і творчого мислення для 1 — 4 к. / Львів.: Світ, 2002
6. Діброва А. Розвиток креативності на різних етапах навчання. // Психолог. - 2015. -№ 7 — 8. - с. 4 — 11.
7. Дорфман Л.Я., Ковальова Г.В. Основні напрямки досліджень креативності в науці та мистецтві // Питання психології. - 1999. - № 2 - с. 101
8. Думанська Г. Як чудово мислити. Заняття з елементами тренінгу для учнів 4-х класів// Психолог. - 2015 - № 3 — с. 14 — 15
- 9.Зайченко О. Творчі здібності молодших школярів. Розвивальні заняття // Психолог. - 2014. - № 20. - с. 12 - 20
10. Калошин В.Ф. До навчання творчого мислення // Управління школою : основа професійного зростання. - 2015. - № 19/21. -с. 68 — 73
11. Лантушко Г. Н., Заїка О. В. Ігровий тренінг пізнавальний процесів для учнів 6 — 7

класів.// Обдарована дитина. - 2004 - № 8 -с. 24 — 24 — 27

12. Нікітін Б.П. Сходинки творчості, або розвиваючі ігри. - М.: Просвещение, 1990.

13. Розвиток творчої обдарованості дітей шкільного віку // Шкільний психолог. - 2001. - № 11 - с. 7.

14. Смеречинська Л. Розвиток креативних здібностей педагогів : психолого-педагогічний тренінг // Психолог дошкілля. - 2011. - № 5

15. Хіміч О. П. Розвиток творчих здібностей особистості // педагогічна майстерня. - 2015. - № 2. — с. 43 — 47.

16. Як підвищити креативність ? Тренінг, спрямований на формування креативності // Шкільний світ. - 2007 - № 23 — 24 - с. 19 — 35

17. Яковлева Є.Л. Розвиток творчого потенціалу особистості школяра // Питання психології. - 1996. - № 3 - с. 28

18. Яковлева Є.Л. Емоційні механізми особистісного і творчого розвитку // Питання психології. - 1997. - № 4 - с. 20

